

## IXIDOR

*Patxi Etxeberria, S. I.*

Irun'dik-edo abitzen zan bultzi goiztarra, ttiki-ttikia genduen. Alegia, motxa. Baiñan, bai bizkorra. Antxe sartu. Kea zerion gurditzarretik Beasain'en jetxi eta Salbatore'n oñezkoak gooraka abittu ziralarik, aiekin apaiz gaztea bildu. Nor izango... ta, neroni.

—Egun on, guztioi!!

—Ala ekarri.

—Bidetxiur ontatik abitzekoak al zaituztet?

—Bai, jauna.

—Goiztar zabilzatela iduritzen zait.

—Zerori bezelaxe.

—Ez zerate, ba, Kizkitza'ra zoaztenetakoak izango...

—Asmatu diguzu. Zerori ere gain artarañoako asmoz, ala?

—Garaiz iritsiko ba'gña.

—Beintzat, orren berandu danik ez genduke esango.

—Berandulariak beti izaten dira. Euskaldunon artean ez gutxina. Geroaren magalean zer aurkittuko degun ezin asmaturik gabilta. Izan ere, Euskalerriko bazterrak ain mearrak diranez, aruntzago so-egiten ez dakigu. Leenagoko amonari gertatu zitzaiona lekuko. Ua, gaixoa, bere txokotik gutxitan irten, eta alako batean aldameneko mendi tontorrera igo zitzaiz-

gun. Andik zelai zabala ikusi eta, «Mundua bai aundia dala, esanez asi». Bitartean, ego-aizea or nonbaitetik etortzen zaigu. Gizarteko iritzi tximenak ere, orrelatsu. Izatekoak izango ez gera, ba!! Aur jaioberriak Paris'tik ekartzen zituztela esaten ziguten. Guk, umeok, garai artan bai sinistu ere. Arrittuko al zerate? Orrela mintzo izaten zitzaizkigunak, beren artean elkarri so-egiñez begiak okertuz eta ezpañak arrotuz irri-parra izaten zuten. Umeok ikusi ez, beraz!!! Ni emendik bein ere ez naiz ibili.

—Nondik dator?

—Munduaren erdi-erditik.

—Bertsotan asi al zazkigu?

—Ez det ezpalik.

—Bañan, euskeraz guk añean ba-dakizu. Berealaxe antzematzen zaizu.

—Ama det alakoa.

—Oraindik bizi al zaio?

—Errira eta jaiotexera agertzen naizenetan, osaba Martin'ek auxe esaten dit: «Orain ere amari titia artzera, beraz?» Eta lotsatu egiten naiz.

—Senide asko al zerate?

—Amalau eta neroni zaarrena.

—Sail ederra benetan. Gazteenak zenbait urte dittu?

—Nexka degu. Bai, aur politta!! Begiak zuri-zuri eta pran-  
tsesa dala esaten diogu. Lau urte besterik ez eta sorgiña dirudi.

—Arrebatxoa ziñez maite dezula izketan agertzen diguzu.

—Sei mutil eta zortzi neska. Etxera biltzen geranean, amak guztioi geron izenez dei nai izaten digu. Eta... ezin asmatu-  
rik ibiltzen ez zaigu, ba!! Esanez: «—Auxe ere, ba-dek ba!! Ta guztiok nereak zerate». Orduan banaka-banaka muxuka as-

ten gatzazkionean, aren poza. Aurtengo epaillean, kistartasuneko deun aundi Ioseba'ren egunean izugarrizko bazkaria izan genduan. Nere arrebak ere amari laguntzen. Bañan, langillerik maratzena, ama. Bein ere baño gazteago eta ederrago agertu zitzaigun. Aitak ere esaten zion: «—Au dek au emakumearen izatekoa!! Bein «ere ez zaigula zartuko...» Senideok esaten genion: «—Amatxo eseri zaitte ementxe, eta dakizkizun ipuietakoak esazkiguzu...» «—Etxe guztia bete didazute, eta orain ipuilari asi bear dedala? Neronek ezer egiten ez ba'det, ez al zaskidate goseak ibiliko?...»

—Apaiz jauna! Ama asko maite dezuz...

—Ua izan ere, alakoxea degu-ta.

—Arek ere asko maite zaitu, noski. Zergatik dan esango al diguzu?

—Geienetan, zuek amaok, lenbizi izaten dezutena asko maite izaten dezute.

—Ala uste al dezuz?

—Gañera, nere amak esaera zaar asko dakizki. Alako bat ialkitzen zaionean, arkatza eta orri-mutturra artzen ditut, amari esanez:

—Ama! Uste gabean irten zaizun esan egokia, berriro esan bezait.

—Ez al didazu gogoan artuz?

—Ez, beintzat, osorik.

—Onatx bat: Ba'gendu ba-giñakide puzkarra burruntzian sartzen.

—Ai au usai txarra!!

—Ez nuen uste, orren azkarr minduko ziñatenik.

—Or bazter orietan zabiltzanean entzungo ez dezuna, guk emen esaten: «Urrutiko kanpaiak otsa fiñe»

—Ori oso politta degu. Euskal-esan geienak bezela. Ona batzuk: «Aleluia, mezaluzagarria. Ollo gosea kantari, neska asean dantzari. Landerra dirudi intxausti, guziok arrika beti.»

—Emengo beste au ez dezu noski entzun izan: zure amak ere ez zizuen esango: «Izarra ortzean, esnea pertzean, neskea etxean.»

—Ori gurasoentzat degu. Eta, beste au: «Naiago diñat bein no!, eta ez amabi emango.»

—Esku-kakoentzat esana, agian. Onako au, ordea, esku-zabalentzat: «Laister damanak bi aldiz ematen.» ...Beraz, ama miastra aundia, zuk.

—Esaten dizkidanak, ain txintxo orrira aldatzen ikusten nauenean, oso alai jartzen zait. Gero, berriz, senideen artean ez degu bein ere erderaz itz-egiten.

—Orduan, *bizkaitarra* zaitugu...

—Munduaren *erdi-erdikoa* naizela esan dizuet.

—Bai-ba, baiba. Goiko Altzo'n alaxe esaten dutela ikasiak gera.

—Gezurti dirala uste al dezute? Lurbira erdi lezaken aria andik barrena botako ba'lute, goi-alde aiek ez al lirake erdi-erdian? Bañan, an beste arazo latzagoak astintzen dizkizue. Alegia, kaleko umeak beti etxea utzirik an ibiltzen dirala biurrierian. Lengoan ere txakur bati tomate-poto utsak isatsetik lotu zizkioten, eta, gero arrika asi zitzaizkion. Txakur errukarriak, isatsekoak ainbesteko otsa ateratzen zutela, eta erotu bearrean iesi-egin nai. Olaxe, luzaro baño len ibaira amildu zan. Izan ere, kale-etxeak ain estu eta illunak gertatzen dira. Sendi bakoitzean gu aña anai-arreba ba'dira, arnasa artuko ba'dute norabait irten bearr. Etxeak eraikitzerakoan, zergatik ez zabalago egin?

—Lena berrituz, auxe egia: egitan bertsolari aundia zaitugula.

—Ipui alaiak eta zirtotsuak esan gabe, aldapa auek goora ez al giñake aspertuko?

—Kizkitza'n izango duten elizkizun nagusirako, garaiz ote-goaz?

—Eguzkia oraindik asko ez da igo, eta ez-garaiz goazenik ez zait iduritzen. Murumendi eskuian ortxe utzi degu. Aizkorri or aurrean zut-zutik: bekozkoa bezten bazaio, kazkabarra ere aurki izango degu.

\* \* \*

Otoitzerakoan obe da biotza itzik gabe; eta ez itz asko biotzik gabe. Esan onen mamia Kizkitza'n ederki ikusi zitekean. Egun artan oso ostetza nabarra bildu zan. Gain artan ori lendik ere iakiña genduen. Urte artan, ordea, guztiek an egizko otoitz-giroa zabaltzen. Beizama'tik gizaseme gazte bizkorrak. Aldaba'tik sail ederrean gurasoak eta seme-alabak isil-isilik. Bidani'tik mutil musugorriak eskuzapian ollanda zuria zuela. Matxinbentatik auspolari alaia, bere otsak Izazpirafio luzatuz. Bertaxegotik Garin'go aittona eta amonak eskutik illoba tti-kiak zekaztela. Ermita politta erabat bete zutelarik, an atzeko leiotik erdi-señorito ziruditenak, Zeruko Ama'ri so eta so ia malkoak zeriztela. Ori guztia ikusi gabe iñork ez luke sinistuko.

Urte artan abeslari berriak agertu zitzaizkigun. Beiñolako izlari bikaña ez zala etorriko aurreko urtean ber-berak esan zigun. Urtero-urtero bertako txauburu buruzuria izaten zuten aldarean iaupari. Oraingoan gazteari tokia utzi nai izan zion. Ordurarteko oitura zanez iaupa-emalleak itz-egingo, azalpenetan labur-labur.

«Nere biotzeko entzule zintzoak: Ama zer dan guztiok dakizute. Gañera emen ama asko bildu zerate. Eta ama izan nai dutenetakoak ez gutxi. Ama guztiak beren biotza zabal-zabala eta Jesukristo'ren Amak iñork baño zabalagoa. Ama Birjiñaren biotza itsaso nastu zakarrena gertatu zan. *Aspicite et videte si est dolor sicut dolor meus*. Ikus!, Ikus! nere samifiñaren garra-tza bezelakorik iñon ote dan. (Erostak esaten zaion idaztiko

1, 12). Guk, apaizok esan nai izaten degu, Belen'go arzuloestalpean Ama Birjiñaren samiña zer izan zan... Bañan, ittoaren gogorra nabaitu, ezin nabaitu degu. Esaten dizuedana ulertu dezakezutenak zuek zaituztet, ama maitati zeratenok. Orain bertan eguzkipean zer ikusten ote-degu? IESUkisto'ren sinisterik ez dutenak asko: gure Erosle Ona beste bein egurrean zintzilik iosi naiekoak sail ikaragarrietan. Ori ikusten digularik, gure Zeruko Ama naigabez izango ez degu, ba... Eginkizun narratxak utzi ditzagun! Gure biotzak eta bizitza guztia erë orban gabe zaindu dezagun. Geiegi eskatzen ote-zaigu? Indarrrik ez degula iduritzen ba'zaigu, Ama Birjiña berari laguntza eska dezaigun...»

Aterpetxo ua ia uste zuten. Guztiak pagondo-ipurdietan eserita'edo ekarri zutena iaten asi ziran. Ontan Salvatore'tik gora ikusi nituenak itsasoarrekin bildurik:

—Ez genduen asko uste!! Aldapa-goora lagun izan degun uaxe bera, apaizik nagusiena bezelaxe.

—Gerok ere, ementxe Itsaso'n elkarrekin bizilagun degun arren ez genekian asko zer gertatzen zitzagun.

—Ori da gizasemearen bikaña, ori!! Ibilian baserritar utsa dirudi.

—Etorriberrri artan besterik zan. Gure ume koskorrak elizatarian azootan zebiltzala, apaiz gaztea aiei begira genduenean, guk uste izaten egoaizeak orbela bezela Mendiguren'en barrerna eramango zigula. Apaiz iaun mee eta segallagorik ez genduen bein ere ikusi izan. Gerora, piska-piskanaka loditzen asi zitzagun. Emengo eguraldiak ondo artu digu, nolanai ere.

—Itsaso'n apaizak maiz aldatzen al zaizkizue?

—Gazteak ez digute etsi nai izaten. Oso egonarri txarrekoak gertatzen zaizkigu. Emen, goi ontan, alakoxe amona batzuk besterik ez omen gera bizi. Gazteak bere kidekoa maite. Azkeneko au besterik degu. Gaztetxoei euskal-abestiak erakusten egiten dizkigun alegiñak!!!

—Goorakoan elkarrekin giñan, eta euskaltzale aundiene-takoa ote-dan iduritu zaigu.

Oraindañokoan beste iñork ez bezelako zerbait orretzek lor-tu digu. Nai duena iristeko izugarrizko eskua du. Mingaña bai leuna. Itz bat bestea baño goorago ez esango.

—Berak esan digunez, ori guztia, bere amari zor dio...

—Orain arteko apaizik geienak elkarrekin beti erderaz su-matzen genituen. Don Ixidor gurean agertu zanetik, apaizak ere euskaldunagotu egin zaizkigula dirudi. Batetxo asarretu gabe eta guztiz minbera danari miñik eman gabe apaiz gaztea irabazian atera zaigu. Ona: ementxe datorrkigu...

—Otordu goxoa, beraz!!!

—Apaiz iauna! Ekarri deguna. *Puska legorra* esanez obeto asmatuko zigun. Ortik goora gentozen ortan, ez digu asko esan...

—Zer esan bear nizuen? Jakin bear dana, garai egokian onena.

—Iaupa-emalle berori izango genuela esanez, arnas-estuka ibili bearrik ez genduen. Gure auspoak zaar gertatzen...

—Guztia asmatzen duenik ez omen da izaten. Nongoak ze-ratenik ere ez didazute esan.

—Ez digu galdetu-ta. Zaldibiar monteju-jaleak gerala esan-da, berori parrez astea besterik ez genduen egingo-ta.

—Zuek Zaldibi'n bai omen dezute MANDOA esaten diozu-tena. Iburguen etxean bizi zaizue. Ortaz gañera Erauskin ber-tsolaria ere zuen errikoa.

—Oriek guztiak nondik atera dizkigu? Ta, ai beza!!! Guri adiraztekorik are izango du ba...

—Oraindik bazkaltzeko nago. Beste batean bearko...

Bitartean, baso-barreneko azken-pagoaren itzalean izketa beroan an ari ziran. Areri eta Gabiri'ko amona eta adiñeko

etxekandereak ardalla bizian, beren iarduna ezin bukatu-rik. Zer izango... ta, Maxepa Lizarreta'k don Ixidor'ekin artu-eman estuegiak zittuela. Biak gazteak... eta? Zerk gertatu bear ote-du?

Itsaso'ko apaiz berri au agertu arte, Maxepa'k bai, mutil adiskideak ba-zituen. Bakoitzarekin illabetez'edo adiskide be-zela ibili, eta laister maitale berria aldamenean. Errian zer-esana obeto zan. Noskiago, ia orain arte, olakorik non ikusi zitekean, Donostia'n bestetan. Otsa geiena iasotzen zuena, Ur-tega'ko etxekandere gaztea zan. Beintzat, aren etxean Maxepa ez zala sartuko. Zertara?

Don Ixidor'ek goiko mutiltxo eta nexkei euskal-abestiak ira-kasten zizkiela. Elizkizunetarakoak. Iletak zituztenean ere, bai egoki ari izaten zirala. Orain elizak zerutxo ttikia zirudien. Bai abesti polittak eta txito entzungarriak. Errierrarenak, berriz, aiek alakoak:

Ez al didazu nonbait esango,  
Non dezu errosia;  
Astelenetan izaten dezun  
Lanerako nagia.

Beste ateraldi politta auxe. Gaztetxoei galde eta galde, emen bertan abesti egokirik ez ote-genduen... eta Aristizabal'go ala-ba zarrenak auxe abestu zion:

Nere maite politta  
Donostia'n dago:  
Laister etorriko da  
Iiankoak nai ba'do.  
Iainkoak nai ba'do, ta  
Berak gura ba'do,  
Taloa utzi eta  
Ogia iango do.

Lara, lara lala lalai, lara lala lai: lara lara lalai.....  
Ez! Ez! Ori ez degu apaizaren lana eta egitekoa eta iarduna.

Bear bezela sinistun zintzo izaten irakatsiz ere, batentzako aña eginkizun eta buruauste ba-zuen. Maxepa Lizarreta gaztetxoekin bildu ez zitzaion, ba!! Umeak bezela abestiak ikasi... Beintzat, ala nai eta ala esan. Zertarako? Beste iñork baño ez tarri obe eta garbiagoa duela erakutsi nai ote-digu? Neska gaxo errukarriak bere buruan aize askotxo. Bakarka ere, gazte pertxentak naiko zuen zerbait are ikasi. Eta apaiz gazteak baiezkoa eman. Olakorik!!! Txaunburu zaarrak ez al zion bere zainpekoari ezer esaten? Itsaso'ko mutil gazteak zer ikasi bear ziguten? Eta Maxepa'ren adiñeko neskatzak ez al ziran okertuko?

Ontan Atinzabal'eko Luzia antxe gertatu, eta amona aien galdekizunak entzun zituelarik, aiei esan:

—Ongi ala ere!! Urrutiko kanpaiak otsa zakar. Agian, zerbait entzun dezute; bañan erdizka bakarrik eta ulertu ez. Maxepa'k apaiz gazteari, bakarka ikasketak egin zitzan eskatu ziola. Orduan don Ixidor'ek erantzun: «—Laguna ekarri bear-ko dezu. Nai ba'dezu zure aizpa. Nai ba'dezu zure ama. Besterik ezean zure amona. Ulertzen...? Len ere maxiagarri zerbait gertatu zala... Eta, berriro era ortako zer-esanik ez degu bear.»

—Maixepa, apaiz gurbillaren esanera makurtu zitzaigun. Gure adiskide lirañak ez tarri ederra izan eta gai asko ikuttu zituen. Bai ikasi ere. Beste iñork añaen bai, noski. Gaur bertan ere Berri Ona'ren azalpena ondoren, arek Gounod'en AVE MARIA latinez abestu digu. Entzun al diozute?

—Beintzat, barrunbe guztia txilioz bete digu eta zerbait badalakoa erakutsi du.

—Orain arte, gain ontan, era zarreko ariketak izaten ziran...

—Gizarte guztiaren gogoko danik, noiz etorriko ote-zaigu?

• • •

Iraila'ren zortzigarreneko gertakizun oriek orduko, don Ixidor Iturzaeta toki aundiagorako aukeratua genduen. Iñori

ez zion esaten, ontan, italiar otsaundiko Puccini'ren TOSCA'tik arako Ellucevan le stelle puxka Maxepa'k ikasi nai. *Bizi iza-tea ez det ainbeste maite izan* itzei ekiterakoan, apaizari beti malkoak zerizkion. Ikaslea benetan arritu, eta apaizari antz-eman zerbait bazuela. Eta, alako batean galdetu, eta apaizak aitortu. Bañan iñork ez zuela ezer iakin bear:

—Isilik ibili bear dezu, gero!!! Salatzen ba-nauzu, galdua naiz.

Toki onean!!! Maxepa'k berekiko esaten:

—Neri esan arteko onik izan ez ba'du, beste iñori ez diola adirazi? Sinistagarri danik ez det uste.

Eta Maxepa'k Azpitarte'ko Margarita'ri esan. Bañan isille-ko ori iñori ez ziola esan bear. Eta, olaxe ezkutukoa zabaldu zan, eta beranduko batean txauburu iaunak ere entzun:

—Beraz, berri alaiak dituzula?

—Nik zer alaikizun izan nezake?

—Zerorrek dakizu. Zuk esanda beste geiagok ere bai. Ori egingo zenduen, ba?

—Iñori ez diot gezurrik esan.

—Egi guztiak ez ditugu nolanai zabaltzekoak. Garaiz iaki-tun jarri ba'ninduzun Gotzain iaun agurgarriarengana ioango nintzan, oraindik ere gurekin bizitzen utzi dezaizun, eskean. Ez zaitugula maite uste al dezu?

Izan ere, ementxe nere txoko ontan biok izketa luzerik ez degu izan. Nik, bai gogoia; zu, ordea, beti lanpetua. Zerorren-gan su irazekia dezula, ederki erakutsi didazu. Beiñolako kistar-sinistun gartsuak eraikuntzarik ederrenak zutik jarri zi-tuzten: guztiok dakizkigun katedral aundiak. Goi-Goikoari es-keintzen zizkioten emari bikañiak. Sinismen biziaren aitormen garbiak. Bereola Palestina'ko bazterdeunak, kistarren eskue-taratu zituzten. Elena'k Gurutze deuna berrerosi, eta olako as-ko, nik aipatu ez arren, zerorrek ongi dakizkizunak. Garai aie-

tan sendiko aurrak sinismenean azi eta ezitzeko eragozpenik ez zuten, Guraso zintzok ortarako aski ziran. Eta gizarteko artu-emanak erabat bestelakotu zaizkigun ontan, zuk beste zer-baiti ekin diozu. Gaztediari ariketa egokiak artu-erazi.

Sarasate arrabitalaria nor izan zan ba-dakizu. Bein eres-taldi batean izugarrizko ekitaldian, entzule guztiak zoratu zi-tuen. Biaramunean izparringilari batek iruñear ospatsuari bu-ruz auxe idatzi zuen: «Eguzkipean degun gizuren arrigarriena-ren ioaldiak entzun ditugu...» Orduan Sarasate'k iardetsi: «Ni gizuren naizela? Iaun orrek ez al daki ogeitamazazpi urtez egu-nero amalau orduz ikasi eta ikasi ari izan naizela. Noski gizu-ren ez; langile bai. «Zuk ere lana gogoz egiten dezu. Emen izan zaitudan aldi laburrean... orixe erakutsi didazu. Nora zoazki-dan ez dizut galdetu... bañan, toki berrian emen sorrtu zaizki-zun oztopotxoak nola garaitu ikasi diguzu.

Euskaldunon artean zintzotasuna garaile zan aldiak izanak gera. Bein Nuarbe'ko mutil gaztea, lenbiziko karlistetan gudu-lari eraman zuten. Errukariak gudua zer zan bai al zekian? Ibili eta ibili, alakoxe egun txarrean etsaiaren aldetiko ezkur-aleak burua zulatu zion, eta an iñor ez izan, eta ia odol-ustu zitzaigun. Azkeneko arnasa ez zuen eman nai. Biotzean eta oroi-menean gurasoak zituelarik, aientzat mezua biali nai. Ontan, norbait agertu zitzaion, eta ari auxe esan zion: «Oraingoan, Nuarbe'tik gudulari ekarri nauten bakarra ni. Laister ilko naiz, eta nere gurasoak ikustera ioaten zeranean, auxe esaie-zu: Iltzerakoan NERE JESUKRISTO JAUNA biotz-biotzez esan dedala...» Guraso maitatiei berri oberik ez zien biali.

Bein Belabietáko artzaia Tolosa'ra ietsi zan. Ain zuen iñork ez zion ongi etorri esan, eta batetik bestera zebillen. Ontan, To-losa'ko alkate iaunarekin bat egin zuen, eta onek ari galdetu: «Nor zaitut emen bazterrak neurtzen? —Ni alkatea naiz. —Nongoa, gero? —Nik nere buruarekin bakarrik agintzen det. Izatekotan neronekin asarretzen naiz. Iñotxori ere ez diot zo-rrik. Ez beintzat, lañope ontan. Bestalde bakoitzari berea opa nik. Besterenik ikuttu ere ez. Batez ere, urkoaren izen ona beti zaindu.

Ixidor! Luze ari al natzaizu? Gogo onez adirazi, dizudanak ez zaitzala mindu.

—Burua zuri dunaren esanak aintzakotzat artzen ikasia naiz, eta eskarrikasko!!!

\* \* \*

Andik zortzi egunera, agur-aparia izan zuten. Eralkizun geienak txauburuak ordainduz. Guztira berrogei maikide. Abeslariarentzat baztertxoan'edo, geigarri bezela, mai ttikiagoa. Bañan gogo zuenak zerbait eman zezakean, txauburu iauna aberatsegia ez zala ba-zekiten-ta. Euskaldunok abesti gabeko otordurik ez degula izaten, eta bazterreko maiean, Maxepa buru zala, laiste asi ziran. Eztarria legortuko zitzaien beldurrik gabe, asi ere. Sukaldekoak ia attu zirala ere, abeslariak ezin bukaturik zebiltzan. Bakarlariak ere ausartu ziran, eta Maxepa berak ederkiena auxe abestu zuen:

Eguntto batez nindagualarik

Maitenarekin leiuian...

Erran ukan niriozun

Ua niala goguan:

Nere oñaze mingoitzaz

Urrikal artu lezan... urrikal artu lezan.

Abestia bukatu zuenen, apaiz irakasleari muxupa aundia eman zion.

Uaxe bai izan zala otz-arritzea. Lotsaren lotsaz txauburu iaunari ere musua gorrittu zitzaion. Mai nagusian zeuden adiñeko emakumeak bertantxe iaiki eta ezer esan gabe alde-egin zuten.

Neska ergel txoriak besterik zer egin zezakean...?

Biaramunean, goizean oso goiz, lagunik ez nai eta don Ixidore bakarbakarrik oñez aldapa aiek beera ioan zan.

Geroago izan ba'zan, Itsaso'ko mutillak arrika ere asiko zitzaizkion.